

Yayın Geliş Tarihi: 16.07.2020
Yayına Kabul Tarihi: 26.11.2020
Online Yayın Tarihi: 31.12.2020
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.770507

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 22, Sayı: 4, Yıl: 2020, Sayfa: 1735-1755
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

DEVİRİM MUHAFIZLARI: İRAN'IN DÜALİST SİSTEMİNDE YERİ VE ETKİSİ NEDİR?

Nazlı KOCA*

Öz

Modern İran Ordusu'nun temelleri 1920'lerde Kaçar Hanedanlığı döneminde atılmakla birlikte, 1979 İran İslam Devrimi'ne kadar Şah rejimi altında iktidarın meşru koruyucusu oldu. İslam Devrimi sonrası ise, Humeyni tarafından geleneksel İran Ordusu'nun (Arteş) devrimin temellerini koruyamayacağı inancıyla, Devrim Muhafızları Ordusu adlı silahlı kuvvetler oluşturuldu. İktidarın temel askeri gücü olan Devrim Muhafızları, Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin neoliberal ekonomiye eklemlemeye yönelik politikalar izlediği 1990'lar boyunca yürüttükleri ekonomik rolleri sebebiyle siyaseten de güçlerini konsolide ettiler. Ekonomik gücün politik gücü desteklediği Muhafızlar, kurumlarının sistem içindeki özgülüğü sayesinde reformist Hatemi döneminde yaptıkları açıklamalarla siyasete müdahalelerde bulundular. Son olarak 2005'te iktidara gelen Ahmedinecad Hükümetiyle birlikte ülkede en güçlü ekonomik yapı olarak, siyasette de etkinlik alanlarını genişlettiler. Bu çalışmada, Devrim Muhafızlarının rejimin ordusu olmaktan aldıkları gücü zaman içerisinde ekonomik ve siyasi olarak besledikleri ve İran'ın kendine özgü siyasi düalizme dayalı sisteminde giderek gölgede olan baskın konumlarını görünür kıldıkları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İran, İslam Devrimi, Devrim Muhafızları, Humeyni, Ambargo

REVOLUTIONARY GUARDS: WHAT IS THEIR PLACE AND EFFECTIVENESS IN DUALIST SYSTEM OF IRAN?

Abstract

The modern Iranian army established by the Qajar Dynasty in the 1920s became a legitimate protector of power under the Shah regime until the 1979 Iran Islamic Revolution. In the aftermath of the Islamic Revolution, the Revolutionary Guards Corp formed under Khomeini's leadership, who believed that the regular Iranian army (aka. Artesh) could not protect the revolution's foundations. The Revolutionary Guards, the government's main

---

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Koca, N. (2020). Devrim muhafızları: İran'ın düalist sisteminde yeri ve etkisi nedir? *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (4), 1735-1755

* Arş. Gör, Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler, ORCID: 0000-0001-5872-9417, nazlikocabeykent.edu.tr

military force, had politically consolidated their power due to their economic roles during the 1990s when President Rafsanjani pursued policies to articulate the neoliberal economy. The Guards, whose economic power supported political power, intervened in politics with their statements during the reformist Khatami's period, thanks to their institutions' specificity within the system. Lastly, with the Ahmadinejad Government that came to power in 2005, they expanded politics as its most substantial economic structure. This study argued that the Revolutionary Guards fed the power economically and politically they gained from being the regimes' army over time and in the process made their dominant position visible in Iran's unique political dualism system.

Keywords: Iran, Islamic Revolution, Revolutionary Guards, Khomeini, Embargo

GİRİŞ

Ortadoğu'nun hem stratejik hem de coğrafi bakımdan en kilit ülkelerinden biri olan İran, günümüzde bu özelliklerinden dolayı hala birçok bölgesel ve küresel güç tarafından dikkatle izlenmektedir. Modern İran tarihi 1921'lerde Kaçar Hanedanı'na darbe yapan Rıza Pehlevi ile başlamakla birlikte, İran'ın askeri ve politik geçmişi daha eski tarihin ve birikimin üzerine oturmaktadır. 1921'deki darbe ile iktidarını kuran asker kökenli Rıza Pehlevi, darbenin hemen sonrası İngilizlere verdiği teminat gereği Kaçar hanedanını tahttan indirmeyip, önce Kara Kuvvetleri Komutanı sonra Savaş Bakanı arkasından da hem Genelkurmay Başkanı hem de Başbakan olarak asıl iktidarın kendisinde olduğu bir sistem inşa etmiştir. (Abrahamian, 2017, s. 88). Bununla birlikte, Pehlevi'nin Kaçar Beyi'ni devirip taç giyerek tahta çıktığı tarih ise 1925'tir. Bu tarihten itibaren komşusu Türkiye'deki Atatürk öncülüğünde gerçekleştirilen modernleşme hareketlerini de gözlemleyen Şah'ın amacı, modern bir İran Devleti yaratmak olmuştur. Rıza Şah'ın Türkiye örneğinden hareketle İran'da tesis etmek istediği sistemin ayakları ordu ve bürokrasiye dayanmaktadır. Belirtilen iki ayağı ülkede kurumsallaştırmak için, 1925'ten itibaren yatırımlar yapmış ve çok sayıda asker ve bürokrat istihdam edilmiştir. Kendisi de asker olan Şah, 1925'te zorunlu askerlik getirerek ve bu kuralı kanunlaştırarak, modern İran'daki rejimin temel taşı oturtmuştur.

Ortadoğu'da yaygın olarak görülen asker kökenli devlet pratiğinin İran'da bu denli güçlü köklere sahip olması ve sürdürülmesinde Şah'ın özel bir önemi vardır. Şah kamuoyu önüne asla sivil bir kıyafetle çıkmamış, hep askeri üniformalarla görüntü vermiş ve bu geleneği kendisinden sonra tahta geçen oğlu Muhammed Rıza Şah Pehlevi de devam ettirmiş ve babasının hayal ettiği gelişmiş bürokratik-askeri yapıyı ülkede temellendirmiştir. Muhammed Rıza Şah'ın iktidarı dönemi üstten dayatılan modernleşme hamleleri ve kendi halkına yabancılaşması, Batı ve ABD'ye aşırı bağlılık, 1953'te Başbakan Musaddık'a ABD-Britanya ortaklığıyla yapılan darbe, yoksullaşma ve beraberinde gelen özellikle büyük şehirlerdeki gecekondulaşmaya sebep olan süreçler toplumda büyük bir öfke birikimine sebep olmuştur. 1979'da İslam Devrimi'ne varacak dönemin kapılarını açan bu öfke, 1979'un asıl mimarıdır.

İslam Devrimi sonrası, hareketin ideoloğu ve önderi olan Humeyni, hızla kendisinden farklı bir siyasal sistem tahayyülleri olan rakiplerini tasfiye etmeye ve devletin kurumsallaşmasına hız vermiştir. Tam da bu dönem yaşanan İran-İrak Savaşı, içeride Humeyni'nin dayatmaya varacak olan toplumsal ve siyasal düzenlemelerine muhalefet örgütlenmesini engellemiş ve Irak'a karşı topyekûn bir mücadele söylemi üzerinden muhalefet bastırılmıştır. İslam Devrimi sonrası, savaş sırasında Irak'a karşı mücadele eden milis kuvvetleri, Devrim Muhafızları Ordusu (Sipah-i Pasdaran-ı İnkılab-ı İslami) çatısı altında kurumsallaştırılmış ve bir güce dönüştürülmüştür. Bu askeri birlik projesinin mimarı bizzat Humeyni'nin kendisidir ve İslam Devrimi'nin temellerini korumak konusunda geçmişte Pehlevi hanedanlığınca yapılaşdırılan ve iktidarını koruyan İran Ordusu'na güven duymaması baş sebeptir. Öte yandan, Humeyni yine Irak Savaşı sonrası 'Ezilmişlerin Sefer Hazırlığı' olarak bilinen 'Besic-i Müstezefin' ya da kısaca 'Besic' destek gücünü oluşturan 200'e yakın genç savaşçıyı Devrim Muhafızları çatısı altında denetimine almıştır. (Abrahamian, 2017, s. 227).

İslam Devrimi sonrası formüle edilen yeni rejim, geleneksel İran Ordusu'nu dağıtmak yerine, üst rütbeli askerleri sürgüne göndermiş, görevden almış ya da idam etmiş, böylece kendisine karşı oluşabilecek olası muhalefet hareketlerini engellemeye çalışmıştır. Bir önceki iktidar ile organik bağları sebebiyle geleneksel orduya duyulan bu güvensizlik, Devrim Muhafızları'nın paralel bir askeri ordu şeklinde formüle edilmesinin temel sebebidir. Buna gerekçe olarak da Devrim Muhafızları'na ayrılan askeri-ekonomik payın İran Ordusu'na ayrılan paydan birkaç kat fazla olması gösterilebilir çünkü bu uygulamayla geleneksel ordunun karşısında daha güçlü bir yeni rejim ordusu oluşturma amacı yatmaktadır. Öte yandan, İran Ordusu diğer klasik ordular gibi ülkenin siyasi-ekonomik hayatına görece dâhil olmazken, Devrim Muhafızları tüzel bir kişilik olarak hareket edebilmekte, şirket kurabilmekte, ticari hayata katılabilmekte ve kaynaklara erişimde hiçbir engelle karşılaşmamakla birlikte, iktidarlarına yönelebilecek olası tehlikeleri siyasi hayata karışarak bertaraf edebilmektedir. Ruhani, Rafsancani gibi görece pragmatist veya liberal Cumhurbaşkanı'nın reform adımlarına direnç gösteren Muhafızlar, 2005 seçimlerinde eski bir Besic üyesi olan Ahmedinecad'ın seçilmesiyle birlikte siyasal olarak tam anlamıyla iktidara gelmiştir. Ahmedinecad sonrası süreçte daha ılımlı olan Ruhani seçilse dahi günümüzde siyaset yapıcılar ve gündelik politika üzerinde Devrim Muhafızları'nın çok güçlü yaptırım kapasitesi bulunmaktadır.

Devrim Muhafızları ile ilgili yapılan çalışmalarda, genellikle Muhafızların ekonomik ve politik rolünün süreç içerisinde güçlenerek daha belirleyici olduğu, Ahmedinecad ile politik olarak en üst seviyeye ulaştığı yorumu yapılmaktadır. Bu yoruma katılmakla birlikte, çalışmada özellikle İran'ın askeri ve politik düalizmine vurgu yapılmasının sebebi, 1979 sonrası İran'ın şerî kurumlarının tamamen sıfırdan inşa edilmiş olmasıdır. Şerî kurumların varoluşunun en temel dayanaklarından biri olan Devrim Muhafızları doğaları gereği sistemin bekasını sağlayan en güçlü

ayaktır. Humeyni her ne kadar Muhafızların siyasete girmemesini öğütse de İran'ın Humeyni sonrası döneminin başlangıcı olan 1990'lardan itibaren, Muhafızlar varoluşlarından aldıkları gücü rejimin yeni dönemine uygun şekilde politik ve ekonomik olarak uyarladılar. Hatemi dönemine kadar gölge güç olan Muhafızlar, Hatemi iktidarının reform vaatlerinin Muhafızların korumakla yükümlü olduğu sistemin doğasına zarar verme ihtimali yorumundan hareketle gölgelerinden çıkıp, siyasette daha görünür olmaya başladılar. Rafsanjani'nin özelleştirmeye yönelik adımların hemen ertesinde Muhafızları bu alanlara yatırım yapmaya teşvik etmesi de rejimin doğasını korumaya yönelik bir adım olarak okunabilmektedir.

Belirtilen noktaların ışığında, çalışmanın birinci bölümünde Devrim Muhafızları'nın tarihi ve yapısı incelenecek, ikinci bölümde İran siyasi-ekonomik hayatındaki rolleri açıklanacak ve sonuç olarak Devrim Muhafızları'nın İslam Devrimi'nden aldıkları güçle, rejiminin temellerini korumak adına süreç içerisinde hem politik hem de ekonomik ve askeri olarak daha baskın ve görünür bir aktör oldukları tartışılmıştır.

İRAN'IN İKİNCİ ORDUSU: DEVRİM MUHAFIZLARI

1979 sonrası siyasi olarak ikili bir yapı üzerine kurulan yeni İran hem Cumhuriyet kurumlarına hem de dini kurumlara sahiptir. Cumhuriyet kurumlarının en tepesindeki Cumhurbaşkanlığı, ülkeye rehberlik eden ve en üst dini kurum olan Dini Rehber'e bağlıdır ve bu kurumun denetimindedir. İran'ın askeri ve siyasal düalistik sistemi, modern devletler sisteminde nadir rastlanılan bir durumdur ve özgünlüğü buradan kaynaklanmaktadır. Özellikle askeri alanda İran ordusu tamamen ortadan kaldırılmadan, dini lidere bağlı olarak kurulan devletin ikinci resmi ordusu bu özgüllüğü besleyen en belirgin özelliştir. Klasik modern devletlerin ordularına benzeyen ve 350 bin kişiden oluşan İran Ordusu ya da bilinen adıyla 'Ardeş', ülkenin topyekûn dışarıya karşı muhafazasından sorumludur. Bir diğer askeri yapı olan ve direk olarak Dini Rehber'e bağlı bulunan Devrim Muhafızları ise hava-kara-deniz gücüne sahip olmakla birlikte, İslam Devrimi'nin temellerini, öğretilerini ve bekasını korumakla görevlidir.

İran Ordusu Ardeş'in hukuksal zemini İran Anayasası'nın 143. maddesine dayanmaktadır. Bu maddede, İran İslam Ordusu'nun ülkenin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve İslam Cumhuriyeti'nin düzenini korumaktan sorumlu olduğu belirtilmiştir. Devrim Muhafızları'nın hukuksal zemini ise 150. maddede tanımlanmıştır. Bu düzenlemeye göre devrim zaferinin ilk günlerinde oluşturulduğu belirtilen Muhafızlar, devrimi ve kazanımlarını korumakla görevlidir. Aynı zamanda İslam Devrimi'ni korumakla görevli olduğu açıklanan Devrim Muhafızları'nın faaliyet ve sorumluluk alanının, Ardeş ile bağlantılı olarak koordineli ve kardeşçe bir iş birliğine dayandığı da bu yasa maddesi ile belirtilmektedir. ("ICL Project", 2020).

1979'da Humeyni'nin yönetimi altında devrimin kazanım ve geleceğini korumak adına oluşturulan ve 1980'de Irak ile başlayan savaş vasıtasıyla kurumsallaştırılan

Devrim Muhafızları yapısal şemada direk olarak dini lidere bağlı olup, Milli Savunma Yüksek Şurası bünyesinde bağımsız bir ordu şeklinde formüle edilmiştir. (Farzam&Sarı, 2017, s. 273). 17 Eylül 1985'te bünyesinde kara, hava ve deniz kuvvetleri de barındırmasına karar verilen Devrim Muhafızları, Besic ve dış operasyonlardan sorumlu Kudüs Gücü dahil olmak üzere beş ana koldan oluşmaktadır. İlerleyen dönemlerde gelişen yapısı ve 1980'de başlayan Irak ile savaş da ihtiyaçları arttırdığı için, Devrim Muhafızları bir bakanlığa dönüştürülmüş ve ilk Bakan da Muhsin Refikdost olmuştur fakat 1989'da görülen lüzum üzerine bu bakanlık kapatılmış ve Genel Kuvvetler Komutanlığı bünyesinde doğrudan dini lidere bağlı, bağımsız bir ordu haline getirilmiştir (Yegin, 2013, 66). İran'da bulunan beş istihbarat kurumunun üçü Devrim Muhafızları çatısı altında bulunmaktadır; İstihbarat Bakanlığı (Vezaret-i İttılaat) yürütme altında çalışırken, Ordu İstihbarat Koruma Teşkilatı (Sazman-ı Hifazat-ı İttilat-i Artış) ise Milli Ordu bünyesinde çalışmaktadır. Devrim Muhafızları'na bağlı istihbarat kurumları ise; Devrim Muhafızları İstihbarat Teşkilatı (Sazman-ı İttilat-i Sipahi), Devrim Muhafızları İstihbarat Koruma Teşkilatı (Sazman-ı Hifazat-ı İttihat-ı Sipah) ve Devrim Muhafızları'nı Koruma Teşkilatı (Sazman-ı Hifazat-ı Sipah)'dır (Kemal, 2017). Hava gücü 15 bin, deniz gücü 20 bin ve kara gücü 230 bin olan Devrim Muhafızlarının (Yegin, 2013, 273-274), Muhafız Orduları Deniz Kuvvetleri 5000'i deniz piyadesi olmak üzere yaklaşık 20000 kişilik bir kapasiteye sahiptir ve asıl amaçları Basra Körfezi'nde ABD deniz gücünü dengelemek ve ABD birliklerinin Basra'daki etkinliklerini sınırlandırmaktır. (Cordesman, 2007, s. 6).

Devrim Muhafızları çatısı altındaki diğer grup olan Besic ise paramiliter gönüllü milis teşkilatıdır ve doğrudan Dini Lider'den emir almaktadır. Bugün yaklaşık olarak 10 binin üzerinde üyesi bulunan Besic güçleri, resmi dini törenleri organize etme, ahlak polisliği, muhalif gösterilerin bastırılması gibi faaliyetleri kolluk kuvvetleriyle birlikte yerine getirmektedir. Bununla birlikte, Besic güçleri yine İran Anayasası'nın 101. maddesiyle yasal zemine oturtulmuştur. Bu madde devletin bütün vatandaşlarının İslami ölçüler içerisinde askeri eğitim almasını sağlamakla yükümlü olduğunu, bu durumun İslam Cumhuriyetini silahlı savunmaya olanak verdiğini vurgulamakta ve düzenlemektedir. (Yegin, 2016, s. 14) Bu silahlı birlikler herhangi bir savaş durumunda diğer silahlı kurumlarla birlikte ülke savunması gerçekleştirebileceklerdir. Tüm Devrim Muhafızları birlikleri gibi, ekonomik olarak güçlü kılınmak istenen yapı, İran'da olanaklara ve kaynaklara erişimde sorun yaşamamaktadır. Yıllık Gayri Safi Milli Hâsılannın %1'i Besic Güçleri'ne aktarılmaktadır ve kuruma yapılacak yardımlar vergiden düşülebilmektedir. (Yegin, 2013, s. 63).

Kudüs gücü ise rejim ihracı politikası çerçevesinde yurtdışı faaliyetleri gerçekleştiren, direk olarak Dini Lidere bağlı ve yaklaşık olarak 15 000 kişiden oluşan elit bir birimdir ve 1990 yılında dönemsel gelişmelere ve bölgesel güçlere paralel olarak oluşturulmuştur. Dönemin uluslararası konjonktürüne bakmak

gerekirse, Sovyetlerin yıkılması sonrası ABD dünyada tek süper güç olarak liderliğini ilan etmiştir ve Ortadoğu'da daha tek taraflı, saldırgan politikalar izleyeceği öngörülmüştür. Öte yandan, dönem özellikle Ortadoğu'da İran gibi devlet ideolojisi devrim ihracı olan bir ülkeye büyük fırsatlar sunmaktadır. Bölgede ileriye dönük perspektif şekillenirken, Şii etki alanını oluşturmak /genişletmek ve Şii nüfusun yoğun olduğu ülkelerde siyasi güç elde etmek isteyen İran, bu süreçten sonra giderek dış operasyonlardan sorumlu Kudüs Gücü Birliği'ni daha fazla kullanmaya başlamıştır. 1980 itibariyle ve özellikle Körfez Bölgesi'ndeki ABD müttefiki ülkelerin de yardımıyla ABD tarafından çevrelendiğini fark eden İran da vekil güçler oluşturma politikasıyla bölgede ABD'yi müttefikleri üzerinden çevreleme politikası izlemiştir. İran-Irak Savaşı boyunca askeri başarılarla göze giren ve özellikle Afganistan'daki Taliban tehlikesinin İran sınırlarını tehdit etmeye başlamasına paralel olarak Kudüs Gücü'nün başına getirilen Kasım Süleymani Afganistan'da ABD-İran ortaklığı kurulmadan önce, Taliban'a karşı başarılı operasyonlar gerçekleştirmiştir.

Devrim ihracı politikası ve bölgede İran'ın Şiiliği kullanarak bir etki alanı oluşturma amacıyla dış operasyonlara verilen önemin artması, daha sonraki dönemlerde bu bölgelerde kurulan İran ile bağlantılı yapılardan ötürü İran'ın sonraki dönemlerde bölgede özellikle Amerika'ya karşı elini güçlendirmiştir. Bu amaçla Muhafızlar bünyesinde kurulan Özgürlük Hareketleri Ofisleri bu İran destekli yapılarla iletişime geçmiş ve ideolojik-askeri- taktik ve lojistik eğitimler vermiştir. (Katzman'dan aktaran Sinkaya, 2011, s. 145). Bunun en bilinen örneklerinden biri Hizbullah ve Kudüs Gücü arasındaki bağıdır. 1982 yılında İsrail'in Galile'ye Barış Operasyonu çerçevesinde Lübnan'ın güneyini işgal etmesi, Emel Hareketi bünyesinde olan ve daha sonra ayrılan İslami Emel ve İran arasında organik ilişkiler kurulmasıyla sonuçlanmıştır. 1982 yılı ortalarında Lübnan'a giden ve oradaki Şii gençlere ideolojik-askeri eğitim veren Devrim Muhafızları Kudüs Gücü Birliği, bölgede Hizbullah'ın temellerini attılar ve bu bağlar günümüzde hala geliştirilerek, korunmaktadır. (Sinkaya, 2011, s. 145).

Lübnan'ın yanı sıra Yemen'deki Ensarullah Hareketi ile İran arasında organik bağlar bulunduğu birçok yazar, gazeteci ve akademisyen tarafından yazılmaktadır. Şiiliğin Zeydi koluna mensup Husi Hareketi, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne karşı ülkede günümüzde de devam eden bir savaş yürütmektedir. Ayrıca Husiler tarafından Suudi Arabistan'a karşı kullanılan askeri teçhizatın ve füzelerin İran menşei olduğu iddiası dünya basınında sıklıkla dile getirilmekte ve İran'ın Husileri askeri ve ekonomik olarak desteklediği iddia edilmektedir. (Tamer, 2020, par.3) Ancak bu iddialar İran tarafından reddedilmektedir. (Kurşun, 2020, para.1). Diğer yandan, Afganistan'daki Hazara Şiileri İran'ın etki ettiği bir diğer gruptur. Afganistan'da Taliban ile savaşta İran sınırına yakın bölgelerde İran ile operasyonlara katılan Hazara Şiileri, aynı zamanda İran içinde göçmen olarak yaşamaya çalışan en büyük gruplardan birisidir (Farzam & Sarı, 2017, s. 274-275). Hatta Suriye'de Beşar Esad ve Suriye Ordusu'nun yanında, ülkedeki radikal İslamcı

yapılara karşı Devrim Muhafızları çatısı altında savaşıyan Afgan Şiilerden oluşan Fatimiyyun Tugayları ve Şii Pakistanlılardan oluşan Zeynebiyyun Tugayları bulunmaktadır. (Aljazeera Turk, 2015). İran Devrim Muhafızları, Kudüs Gücü ve siyasi bağlantılar yoluyla Bahreyn ve Azerbaycan'daki Şiiler üzerinde hâkimiyet kurarak ve bu hâkimiyeti kullanarak da etki alanını genişletmek istemektedir ve bu amaçla çeşitli faaliyetler gerçekleştirmektedir. İran'ın tüm bu rejim ihracı ve etki alanı kurma hamlelerinden ötürü, 2004 yılında Ürdün Kralı Abdullah tarafından kullanılan ve İran'ın siyasi etki alanında yayılmacı bir politika izlediğini iddia eden 'Şii Hilali' kavramı da bu gelişmelere dikkat çekmek amacıyla kullanılmıştır. (Salihi, 2011, s. 185.)

Öte yandan, ABD'nin Irak işgali sonrası ülkede ABD askerlerine karşı yapılan birçok eylemi gerçekleştiren Iraklı milislerin Kudüs Gücü tarafından eğitildiği ve silahlandırıldığı iddiası uluslararası basında sıklıkla yer almıştır.¹ Tüm bu iddialar ve istihbarat raporları sebebiyle 2007'den itibaren Kudüs Gücü ABD tarafından teröre destek veren organizasyon olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca ABD İsrail için bölgede yaşamsal bir tehdit olarak gördüğü İran'ı, sıklıkla Kudüs Gücü'nün gerçekleştirdiği operasyonlar üzerinden eleştirmekte ve engellemeye çalışmaktadır. Hatta ABD eski Başkanı Donald Trump nükleer anlaşmadan tek taraflı çekilme kararı sonrası, 2019 yılının Nisan ayında Devrim Muhafızları'nı "yabancı terör örgütü" olarak sınıflandırdığını ilan etmiş ve böylece ilk defa yabancı bir hükümetin herhangi bir organı ilk kez ABD kara listesine alınmıştır. Bununla birlikte, ABD'nin bu kararı Devrim Muhafızları mensuplarının ABD'deki varlıklarının dondurulması, ABD vatandaşları ile ticaret yapmalarına yasak getirilmesi gibi engellemeleri de kapsamaktadır. ABD'nin bu kararına İran Ulusal Yüksek Güvenlik Konseyi ise ABD'nin Merkez Kuvvetler Komutanlığı'nı (CENTCOM) ve ona bağlı bütün güçleri "terörist" ilan ederek, ABD'yi de "terörizmin destekçisi" olarak nitelendirerek karşılık vermiştir. (DW, 2019). ABD'nin Devrim Muhafızları'nı terör örgütü ilan etmesinden sonra 3 Ocak 2020'de Bağdat Uluslararası Havaalanı yakınında Kudüs Gücü Birimi Komutanı General Kasım Süleymani'yi bombalı saldırı ile öldürmesi ise, ABD'nin Devrim Muhafızları'nı bölgede yaşamsal çıkarlarına direk bir tehdit olarak gördüğünün kanıtıdır. Suikastın ardından Pentagon'dan yapılan açıklamada, suikast emrinin bizzat Başkan Trump tarafından verildiğinin ve yabancı bir terör örgütünün liderinin öldürüldüğünün açıklanması (AA, 2020) ise ABD'nin İran'ın ikinci ordusuna dair algısının en net göstergesidir.

Özellikle İran-Irak savaşı boyunca hem düzenli ordu gibi savaşarak hem de vur-kaç gibi gerilla taktikleri ile başarılı operasyonlar yapan Devrim Muhafızları, ülkenin

---

¹ Uluslararası basında Irak'taki ABD askerlerine saldırılar ve İran etkisi ile ilgili haberleri için bkz; "Hezbollah Training Iraqis in Iran: U.S. military", Reuters, 5 Mayıs 2008; "Leaked Reports Detail Iran's Aid for Iraqi Militias", New York Times, 23 Ekim 2010; "Iranian-backed Elements Working on Iraq Base Housing U.S. Soldiers", CNN 23 Haziran 2015.

balistik füze geliştirme çalışmalarının da başında bulunmaktadır. Özellikle 1985'lerin ortalarından itibaren kısa ve orta menzilli füzelerin geliştirilmesine yönelik çalışmalara ağırlık veren Devrim Muhafızları, yoğunluklu olarak Rusya, Kuzey Kore ve Çin'den aldığı lojistik destek ile bu füzelerin menzilini arttırmaya yönelik çalışmalarına devam etmektedir. Bununla birlikte, Muhafızlara bağlı birliklerin balistik füze geliştirme faaliyetleri kapsamında İran'ın ilk askeri uydusu

'Nur'u' 2020 yılının Nisan ayında yörüngeye başarılı bir şekilde fırlattığı da belirtilmelidir. (Euronews, 2020).

DEVİRİM MUHAFIZLARININ EKONOMİK VE SİYASİ GÜCÜ

Ekonomik Gücü

İran Anayasası'nın 147. Maddesi Devrim Muhafızları'nın ekonomik etkinliklerinin meşru zemini olarak görülmektedir. Bu madde barış zamanında hükümetin ordu personeli ve ekipmanlarını yardım operasyonları, eğitim ve üretim faaliyetleri ve yeniden inşa için kullanabileceğini belirtmektedir (Constituteproject, 2020). Humeyni'nin 1989'da ölümünün ardından Hamaney'in Dini Rehber, Rafsancani'nin Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte, Muhafızların ülkede üç ana başlık altında faaliyet gösterdikleri görülmektedir; İslam Devrimi'nin ve ülkenin güvenliğini sağlamak, İran'ın imarına/inşasına katkı sunmak ve teknik/askeri imkânların geliştirilmesi. Bu sayede Muhafızlar savaş sonrası kendilerine iş kurmaları için verilen mali yardım sayesinde sektörel olarak bir güç olmaya başlamıştır. İmar faaliyetleri kapsamında 1989'da Hatem-ul Enbiya Karargâhı (Ghorb) adlı kuruluş aracılığıyla sivil inşaat faaliyetleri yürütülerek ekonomik alana yavaş yavaş girilirken, teknik çalışmalar bağlamında balistik füze geliştirme programları hazırlanmıştır. Bu kurum bizzat Dini Lider'in emriyle kurulmuştur, bütçeleri doğrudan yine Dini Lider tarafından kontrol edilmektedir ve günümüz İran'ının birçok sektöründe ekonomik olarak hakimiyetleri söz konusudur. Aynı zamanda Devrim Muhafızları bünyesinde bulunan İmam Hüseyin ve Bakiyetullah Tıp Bilimleri gibi iki yüksek okul, bu alanda faaliyet göstermektedir. (Sinkaya, 2010, s. 122)

1990'da Cumhurbaşkanı olan Rafsancani 1990'lar dönemi boyunca hız kazanan küreselleşme ve neoliberalizme kayıtsız kalmamış ve daha fazla küresel iktisadi sisteme entegre olma yönlü, pragmatik politikalar izlemiştir. Her ne kadar Rafsancani dönemi reformistlerin ilk dönemi olarak anılsa da Rafsancani'nin sistemi değiştirmek, ya da yeniden form vermek yerine küresel sisteme göre özellikle ekonomiyi güncelleme yönlü politikaları vardır. Rafsancani ve temsil ettiği kanat muhafazakarlarla yakın olmakla birlikte, küresel ekonomik sisteme uyum sağlamanın İran'ın ve İslami sistemin devamı için bir ihtiyaç olduğunu düşünmektedir pragmatik reformistler olarak adlandırılmaktalar. Tam da 1990'ların neoliberalleşme ruhuna ve politikalarına uygun olarak ve Rafsancani'nin ekonomiyi yarı kamusal sektöre açmasıyla birlikte, İran ekonomik sistemi içerisinde Devrim Muhafızlarının giderek

alan kapladığı ve güçlendiği görülmektedir. Böylece 1990'lardan günümüze, Muhafızlar İran'da milyar dolarlık bir iş ve sanayi gücü olmuştur. Bu yapının işleyişine bir örnek vermek gerekirse; Hatem-ul Enbiya Karargâhı devlet tarafından finanse edilen bir kuruluştur fakat bir özel şirket gibi yönetilmektedir ve bu sayede diğer uluslararası şirketler yapıya ve hareket yeteneğine sahiptir. (Hourcade, 2009, s. 60)

Devrim Muhafızları'nın ekonomik gücü kamu sektörü, özel sektör ve din-devrim vakıfları (bonyadlar), askeri kuruluşlar, kooperatifler ve fonlardan oluşmaktadır. Doğrudan Muhafızlar tarafından kontrol edilmeyen fakat dolaylı olarak etkileri altında bulunan iki önemli bonyad, Bonyad Mostazafan (Ezilenler Vakfı) ve Bonyad Shahid va Omur-e Janbazan (Şehitler ve Gaziler Vakfı) 'dır. Ezilenler Vakfı İran'daki en büyük ve aynı zamanda İran ekonomisine en iyi entegre olan vakıftır. Resmi olarak faaliyetleri bir sivil toplum kuruluşu kapsamındadır ancak yöneticileri doğrudan Dini Lider tarafından atanmaktadır (Rizvi, 2012, s. 592).

1990'lardan itibaren yapılan özelleştirmeler sonucu, büyük kamu işletmelerinin, Muhafızların ekonomik çatısı olan Hatemü'l Enbiya Yapım Karargâhı içindeki şirketlere devredilmesiyle, Muhafızlar ekonomiyi kontrollerine almaya başlamıştır. Bu karargâh bünyesinde yaklaşık olarak 812 şirket, 2560'a yakın kadrolu çalışan, 5000'e yakın taşeron şirket ve 35000' yakın da mühendis çalışmaktadır. Bu yapı petrol, gaz, petrokimya, altyapı, sanayi, tarım, enerji, madencilik, proje danışmanlığı gibi birçok alanda faaliyet göstermektedir (Koç, 2018). Bununla birlikte, yasal düzenleme olarak ülkede Muhafızların tekelleşmesini olabildiğince engellemek ve ülkede rekabet ortamını bozmamak adına 100 milyar tümenin (yaklaşık 20 milyon dolar) altındaki ihalelere girmesi kanunen yasaklanmıştır.

Hatemi'nin seçildiği 1997 yılına kadar Devrim Muhafızları siyasallaşmaya paralel bir şekilde ekonomik olarak – özellikle inşaat sektöründe- birçok alanda hakimiyet kurmuştur (Forozan & Shahi, 2017, s. 76). Hatemi'nin yabancı yatırımcıları teşvik etme hedefi de gözetilen reform vaatleri Muhafızları ekonomik hakimiyetlerinin tehlikeye gireceği yönünde endişelendirmeye başlamıştı. Cumhurbaşkanlığı dönemi boyunca Hatemi Muhafızların ekonomik etkilerini kısıtlamaya çalışsa ya da sektörel tekelleşmelerinin önüne geçmeye çalışsa da başarılı olamamıştır. Devrim Muhafızları Hatemi üzerindeki politik baskıyı arttırmanın yanı sıra, reforma yönelik atılan her adım var olan gerginliği daha fazla arttırmıştır.

2003 yılında Tahran'da inşa edilen İmam Humeyni uluslararası havaalanı ihalesini bir Türk Şirketi olan TAV'ın kazanması sonrası, havaalanının açılışı belirlenen tarih geciktirilerek gerçekleştirilmiştir fakat ilk yolcu uçağı havaalanına indikten sonra ve ikinci uçak piste incekken Devrim Muhafızları askeri araçları piste girmiştir. Kontrol kulesini ele geçiren Muhafızlar birkaç saat sonra bir bildiri yayınlayarak, havaalanı ihalesinin yabancı bir şirkete verilmesinin ulusal güvenliğe aykırı olduğunu söylediler ve havaalanını ikinci bir duyuruya kadar kapatılacağını açıkladılar. (FBIS-NES-2004-0511'den aktaran Sinkaya, 2010, s. 129). Tüm bu

sürecin sonunda Hatemi hükümeti direnemeyerek, TAV ile yapılan sözleşmeyi feshettiğini açıklamıştır. Böylece Devrim Muhafızları siyaseten alınmış bir kararı, direk bir fiziki müdahale ile etki ederek şekillendirmiştir. Yine 2004 yılında Turkcell'in liderlik ettiği konsorsiyum, yüzde 70'lik hisseye sahip olma şartıyla girdiği İran'da kurulacak ilk özel GSM şirketi 'Iracell'in ihalesini kazanmıştır fakat 2005 yılında Türkiye'nin ve dolaylı olarak TAV şirketinin İsrail ile dost ilişkileri olduğu ve bu durumun ulusal güvenliği tehlikeye soktuğu gerekçesiyle İran Parlamentosu'ndaki muhafazakarların baskısı sonucu, firmanın payının azaltılması kararı alınmıştır. Bu kararlar birlikte devletin hissesinin oranı yüzde 51'e çıkarılmıştır ve Turkcell ile yapılan sözleşme geçersiz kılınmıştır. (Pesaran, 2011, s. 151-152).

2005 ile 2011 yılları arasında Devrim Muhafızları'nın petrol ve gaz sektörlerindeki sözleşmelerden toplam 25 milyar dolar kazandığı belirtilmektedir (Alfoneh, 2011). Ahmedinecad iktidarı ile birlikte, 2006 yılında Muhafızlara ait bir şirket İran'ın en büyük doğalgaz sahası Güney Pars'in geliştirilmesi ile alakalı 2.5 milyar dolarlık bir ihaleyi ve Asaluye'den Pakistan'a ulaşacak doğalgaz boru hattının inşası için açılan 1.3 milyar dolarlık ihaleyi kolaylıkla kazanmıştır (Forozan & Shahi, 2017, s. 77). Buna ek olarak, Ahmedinecad Hükümeti Tahran metrosu inşaatını, 64 baraj inşasını, 15 eyalette 6 bin 300 kilometrelik su hattı yapımını, 400 kilometrelik su taşıma tüneli yapımını, 2 bin 600 kilometrelik otoyol ve tren yolu yapımını, 23 bin kilometrelik fiber optik tesisatı ve kurulumunu Devrim Muhafızlarına vermiştir. Yine Muhafızlara ait bir şirket, Tahran'ı İsfahan'a ve güney kentlerine bağlayan hızlı tren yolları ile Kuzistan'da inşa edilecek büyük bir barajın yapım ihalesini alan konsorsiyumun içindedir. Ayrıca İran Telekom'un %51'i de Devrim Muhafızlarına ait bir şirket tarafından satın alınmıştır (Sayın & Artan, 2020). Son yıllarda artan ekonomik etkinliğine paralel olarak Devrim Muhafızları, İran Milli Petrol Şirketi ve İmam Rıza Fonu sonrası İran'ın en zengin kurumu haline gelmişlerdir. 2009-2011 yılları arasında Hatem'ul Enbiya petrol ve doğal gaz sektöründe 25 milyar dolarlık sözleşme almış ve Tahran Menkul Kıymetler Borsası'ndaki en önemli aktörlerden biri haline gelmiştir (Alfoneh, 2011).

2011 yılında eski Devrim Muhafızı Rüstem Kasımi'nin Petrol Bakanlığı'na atanması siyasette etkinlik bakımından Muhafızların siyaseten eriştikleri güce ve geldikleri noktaya bir örnektir. Kasımi daha sonra ise İran Kalkınma ve Ekonomik İlişkiler Komitesi Başkanlığına getirilmiştir. Öte yandan halkla ilişkilere büyük önem atfeden Muhafızlar, bu doğrultuda kendi yayın basın ağlarını da kurmuşlardır ve medyada büyük bir devlet kontrolüne sahiplerdir.

Siyasi Gücü

İran Devrim Muhafızları 1980'ler boyunca askeri olarak güçlenme ve gösterdiği başarıların ardından, 1990'larda İran siyasi ve ekonomik sahnesinde kurumsallaşmaya başlamıştır. Bu noktada Humeyni'nin bizzat kendi iradesi ve öncülüğünde oluşturulan Devrim Muhafızları başta olmak üzere askeriyeyle dair vasiyetine düştüğü not belirtilmelidir. İran İslam Devrimi'nin siyasi, hukuki ve

ruhani lideri Ayetullah Humeyni ölümünden bir sene önce 1988'deki vasiyetnamesinde askeri güçleri "ordunun siyasi partiler işlerine karışmama yönetmeliğini takip etmeye" ve "kendilerini siyasi oyunlardan uzak tutmaya" çağırmıştır (Khalaji, 2007, para.2). İran'ın ekonomik, askeri ve siyasi olarak üzerinde şekillendiği kendine özgü ikili yapının uzun vadede ve özellikle askeri alanda farklı sorunlara yol açabileceğini öngördüğü yorumu yapılabilmektedir. Humeyni'nin bölgede tek bir örnek olan ve devrim ihracı politikasını takip etmenin askeri boyutunun yanı sıra siyasi bir program da olduğu İran'da, rejimi korumakla görevli askerin siyasete girişmesinin asıl görevini gölgede bırakacağı ve İran'ı korumasız kılacağı öngörüsünde bulunduğu yorumu da temelsiz değildir. Özellikle Hatemi dönemi ve sonrası Devrim Muhafızları'nın siyasete etki etme gücünün boyutu Humeyni'nin öngörüsünü doğrulamaktadır.

Hamaney'in Dini Lider, Rafsancani'nin Cumhurbaşkanı olduğu 1990-1997 arası dönemde Devrim Muhafızları ağırlıklı olarak ekonomik faaliyetlerle ilgilenmişlerdir. Humeyni gibi karizmatik bir liderin hayatını kaybetmesinin ardından Rafsancani'nin çoğunluğu Irak ile savaştan dönen Devrim Muhafızları'nı özelleştirmelere açılan alanlarda ekonomik faaliyetlere davet etmesi, ekonomi üzerinden olumlu ilişkiler kurma niyetinin göstergesidir. Belirtilen süreçte siyasi olarak da bu Rafsancani hükümeti ile başta Devrim Muhafızları olmak üzere Muhafazakarların paralel politikalar izlediği görülmektedir fakat Muhafızların politik olarak kendisini karşıt bir kimlik üzerinden konumlandırması Hatemi döneminde değildir.

Rafsancani'nin görev süresinin dolmasının ardından 1997 yılında yapılan seçimlerde sol liberallerin de desteklediği reformistlerin adayı Muhammed Hatemi halkın yüzde 70'e yakının oyunu alarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Üşenmez, 2015, s. 398-399). Seçimlerde 238 aday başvuru yapmasına rağmen, Anayasayı Koruyucular Konseyi² sadece dört adayın yarışa katılmasını onaylamıştır; Muhammed Reyşehri, Rıza Zavarey, Muhammed Hatemi ve Ali Ekber Natık Nuri (Tazmini, 2009 s. 49).

Hatemi iktidarı boyunca muhafazakâr Devrim Muhafızları'nın yapılmak istenen liberal reformlara direnç gösterdiği, bu dirence karşı sokaklarda başlatılan gösterilerin ise Muhafızlar tarafından bastırıldığı görülmektedir. Hatemi İran'daki liberal-sol kanadı temsil etmektedir ve İran'da sivil toplumun teşviki, hukukun üstünlüğü, ekonomik bütünleşme ve uluslararası toplumla kademeli yakınlaşma gibi

² Anayasayı Koruyucular Konseyi (AKK), Şeriatı, İslami dokuyu ve Anayasayı korumak, ülkede yapılan tüm seçimlere katılan adayların seçimlere girmek için 'ehil' olup olmadıklarına karar vermek ve seçim sonuçlarını tasdik etmek gibi görevlere sahiptir. Başkanlığını 1980 yılından bu yana Ayetullah Ahmed Cenneti yürütmektedir. Meclis'te kabul edilen kanunların Anayasa ve Şeriata uygunluğu da bu Konseyce incelenir. (Daha fazla bilgi için bkz: (Türkiye Cumhuriyeti Tahran Büyükelçiliği. (2019, 26 Şubat). İran'ın İç Siyasi Yapısı Hakkında Genel Bilgiler, Erişim Adresi: <http://tahran.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/354524>)

reformlara vurgu yapmıştır (Tazmini, 2009, s. 18). Özellikle hukukun üstünlüğünün yeniden tesis edileceği ve sivil toplumun inşa edileceği söylemleri seçim kampanyası boyunca öne çıkmıştır. (Wright, 2001, s. 25).

Hatemi'nin aldığı oy oranı İran halkının çoğunluğunun İran'daki siyasi yelpazeye yüklediği anlam ve görevleri göstermesi bakımından da önemli görülmektedir. Hatemi'nin Cumhurbaşkanlığı yaptığı 1997-2005 yılları arasında belirtilen politik perspektifle atmaya çalıştığı siyasi adımlar çoğunlukla Devrim Muhafızları'nın tepkisiyle karşılaştı. Muhafızların Cumhurbaşkanı'nın siyasi ve ekonomik gücünü törpülemeye çalıştığı birçok örnek olay mevcuttur fakat başarılı olduklarını belirtmek sorunlu bir tespit olarak görülmektedir. Devrim Muhafızlarının asıl başatlığı, kendisi de geçmişte bir Devrim Muhafızları elemanı olan Ahmedinecad'ın iktidarı döneminde gerçekleşmiştir.

1990'ların ikinci yarısında Hatemi'nin Cumhurbaşkanlığı döneminde Devrim Muhafızları sınırlandırılmak istenen ekonomik ve siyasi etkilerini iktidara ve sokağa çıkanlara karşı güç göstererek önlemiştir ve dönem boyunca siyasetteki ağırlığını giderek arttırmıştır. Hatemi ilk defa bir İran Cumhurbaşkanı sıfatıyla CNN'de ünlü ABD'li gazeteci Christiane Amanpour'a röportaj vermiştir ve bu konuşmada üstü örtük bir şekilde 'Rehineler Krizi' sebebiyle ABD'den özür diler mahiyette konuşmalar yapmıştır. Konuşma ve içeriği Devrim Muhafızları tarafından büyük bir tepkiyle eleştirilmiş ve bu süreçten sonra Muhafızlar Hatemi'ye karşı daha da tepkisel bir tavır almıştır.

Seçim çalışmaları dönemi boyunca Hatemi'nin sıklıkla vurguladığı 'hukuk devleti' söylemi de Devrim Muhafızları tarafından Velayet-i Fakih'i inkâr etmek ya da içselleştirmemiş olmak olarak algılanmış ve tepki gösterilmiştir. Hatemi, "*Mardom Salari*" adlı kitabında, İran halkın kaderinin kendi ellerinde olması gerektiği konusunda ısrar ederek siyasi çoğulculuğun önemini vurgulamış, sivil topluma, hukukun üstünlüğüne ve daha fazla siyasi özgürlüğe öncelik vermiştir. İstişare, fikir birliği, eşitlik ve bağlılık gibi kavramlara İslami açıklamalar atfederek, bu kavramların siyasi katılım ve hukukun üstünlüğünü güçlendirdiğini açıklamış ve 'dini demokrasi' kavramını geliştirmiştir (Tazmini, 2009, s. 37). Bu doğrultuda göreve geldikten sonra ilk icraatlardan biri olarak, kendisinin emriyle Hükümet Sözcüsü ve Kültür ve İslami İrşad Bakanı Ayetullah Muhacerani sanat, medya ve basın üzerindeki bazı sansür uygulamalarını kaldırmıştır.

Hatemi'nin hukuki sistemde yapmak istediği değişimlere yönelik attığı adımlara Muhafazakârlar ve Devrim Muhafızları tepki göstermeye başlamış ve kontrollerindeki mahkemeler aracılığıyla bu yayınlara sansür kararları aldırılmışlardır. Bu süreçte eski Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin kızı Fa'ezeh Rafsancani tarafından çıkarılan Zan dergisi de yasaklanmıştır. Bununla birlikte, yasaklanan bazı dergilerin editörleri, yayıncıları tutuklanmaya, gözaltına alınmaya başlanmış ve devam eden süreçte de liberal yazarlara, entelektüellere politik suikastlar başlamıştır. Bu adımlara karşılık olarak Hatemi, gizli servisin önde gelen

yöneticilerinden İçişleri Bakan Yardımcısı Said Emami'nin tutuklanması konusunda ısrar etmiştir. Emami'nin gözaltında intihar ettiği söylenip, olay kapatılmaya çalışılsa da Salam gazetesi basının üzerinde çok gizli bir sansür uygulanması hakkında hazırlanmış bir taslağı kamuoyuna açıklayarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Salam gazetesi Muhafazakârlarca siyasi baskısı ile kapatılsa dahi bu hamle Tahran Üniversitesi'nde başlayacak olayları tetiklemiştir (Arjomand, 2000, s. 290-291).

8 Temmuz 1999'da Reformistlere yakın Saleem gazetesinin, 'Devlet Güvenliğini Tehdit Eden Yayınların Yasaklanması ve Engellenmesine Dair Kanun' çıkarılarak, Meclis'teki muhafazakârlarca ve Devrim Muhafızlarının desteğiyle kapatılması iki kesim arasındaki gerginlik seviyesini arttırmış ve sokaklarda protesto gösterilerinin düzenlenmesine zemin yaratmıştır (Wells'den aktaran Üşenmez, 2015, s. 399). Tahran Üniversitesi öğrencileri 1999 Temmuz'unda başlattıkları eylemlerle reform politikalarının daha hızlı uygulanmasını ve muhafazakâr uygulamaların sivil hayata daha az müdahale edeceği düzenlemeler yapılmasını talep etmişlerdir. Hamaney ve desteklediği muhafazakâr kesime karşı atılan sloganlar öfkenin adresini gösterirken, rejim ise Devrim Muhafızlarına bağlı Besic güçleri ve resmi güvenlik güçleriyle isyanları sert bir şekilde bastırmıştır. Hatemi olayların sorumlularının bulunması yönünde açıklamalar yaparak ortamı sakinleştirmeye çalışsa da Devrim Muhafızları'nın üst düzey kadrolarındaki 24 komutan Cumhurbaşkanı'na bir 'uyarı' mektubu yazarak ve artık sabırlarının kalmadığını belirterek kontrolü elde tutmaya çalışmış ve bu mektup 9 Temmuz'da Keyhan ve Cumhuri İslami gazeteleri aracılığıyla kamuoyuna açıklanmıştır (Iran Data Portal, 2020). Hatemi'nin de aynı gün bir cevap mektubu yazdığı iddia edilmekle birlikte, basına açıklamamıştır fakat Hatemi'nin birkaç gün sonra yaptığı konuşmalarda askerinin siyaset üzerindeki güçlü etkisini eleştiren açıklamaları, yayınlanmasının engellendiği iddia edilen mektubun içeriği hakkında bir fikir oluşturmaktadır.

Bununla birlikte, reformist iktidar ile muhafazakâr Devrim Muhafızları arasındaki gerginlik ilerleyen dönemlerde azalmamış, tam aksine daha fazla artmıştır. 2000 yılında yapılan Meclis seçimlerinde Reformcuların sandalyelerin büyük çoğunluğunu kazanmaları Devrim Muhafızlarının bir bildiri yayınlamasına sebep olmuştur. 16 Nisan bildirisi olarak da bilinen yazıda, Muhafızlar İslam Devrimi'ne saygı göstermeyen ve komplo kurmak, ihanet etmek isteyenlerin zamanı geldiğinde demir yumrukla ezileceğini açıklamıştır (Haeri'den aktaran Sinkaya, 2010, s. 126). İlerleyen süreçte reformcu kanattan Devrim Muhafızları'na kendilerinin askeri bir güç olduğu ve siyasete müdahale etmemeleri gerektiği yönünde uyarılar gitse de Muhafızların birçok komutanı zaten 2004'teki Meclis seçimleri ve 2005'te Ahmedinecad'ın seçilmesiyle sonuçlanacak Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle aktif olarak siyasete girmişlerdir.

Ahmedinecad dönemine hazırlık olarak görülebilecek 2003 Belediye Seçimleri ve 2004 Meclis seçimleri sayısal veriler itibarıyla Reformcuların Muhafazakârlar tarafından sindirildiğini göstermektedir. Meclis seçimlerinde 290 sandalyenin 90'ını

kazanan Devrim Muhafızları Meclis'te ciddi bir siyasi güç haline gelmiş ve yüzde 30 oranında Meclis'te hakimiyet kurmuşlardır. 2003 seçimleri ise Ahmedinecad'ın Tahran Belediye Başkanı olarak seçilmesi bakımından önemlidir. Her ne kadar birçok Devrim Muhafızı Komutanı istifa ederek seçimlere katılmış olsa ve bu durum Devrim Muhafızları Halkla İlişkiler Sorumlusu Mesud Cezayiri tarafından Muhafızların siyasetin ve sosyal hayatın her alanında olmaları gerektiği belirtilerek normal karşılanırsa da, (RFE/RL Iran Report'tan aktaran Sinkaya, 2010, s. 128) ülkedeki en yetkili kurum olan Dini liderliğe bağlı askeri bir güç olan Devrim Muhafızları'nın siyaset üzerinde bir egemenlik kurma girişimlerinin en üst noktası olarak gösterilebilmektedir.

İslam devrimi sonrası Müslüman Öğrenciler Birliği'nin kuruluşunda yer alan ve İran-İrak Savaşı dönemi Devrim Muhafızlarına katılmış olan Besic kökenli Mahmud Ahmedinecad'ın 2005 seçimlerinden galip çıkması, İran siyasetinde ciddi bir dönüm noktası olmuştur. Muhafazakârların desteğiyle Cumhurbaşkanı seçilen neo radikal³ Ahmedinecad, devrimin özüne dönmeyi politik önceliği olarak ortaya koymuş ve bu görüşün etkileri iç ve dış siyasette kısa vadede kendini göstermiştir. Muhafazakârlardan ve Devrim Muhafızlarından aldığı destekle, ülkede reform karşıtı ve otoriter bir politik hat belirleyen Ahmedinecad, Muhafızların desteğiyle kendi iktidarına karşı oluşan ve reform isteyen muhalefeti bastırmıştır. Arada kurulan bu ittifaka paralel bir şekilde, Devrim Muhafızları Ahmedinecad kabinesinde geniş yer bulmuş ve ekonomik olarak güçlenmeye devam etmiştir. Dört eski Devrim Muhafızları üst kadrosunun yer aldığı Ahmedinecad kabinesinde, bakanların yarıya yakını Devrim Muhafızları ile bağlantısı olan kişilerden seçilmiş hatta seçimde Ahmedinecad kendisinin rakibi olan eski Devrim Muhafızları Komutanı Laricani'yi Yüksek Milli Güvenlik Konseyi Sekreteri, Devrim Muhafızları eski Başkan Yardımcısı Muhammed Bakır Zülkadir'i ise Siyasi İşlerden Sorumlu İçişleri Bakan Yardımcısı olarak atamıştır. Kurulan bu kabine 1979 İslam Devrimi'nden beri kurulan hükümetler içinde bir kırılmaya işaret etmektedir. Bu zamana kadar kurulan iktidarlar genelde bir koalisyona dayanmıştır. Bu koalisyonlar, 1979 İslam devrimini gerçekleştiren Şii din adamları, geleneksel pazar

---

³ Bayram Sinkaya, Devrim Muhafızları'nı inceleyen "Devrimci Ordu ve Siyaset: İslam Devrimi Muhafızları Ordusu Örneği" çalışmasında devrim sonrası İran tarihini 4 başlığa ayırmıştır: geçiş dönemi, radikal dönem, termidor dönemi ve neo-radikal dönem. 1990'ların ortalarından itibaren örgütlenmeye başlayan, Humeyni'nin devrimci çizgisinden sapıldığı için ekonomik sorunların çözülemediğini ve sosyal sorunların arttığını ileri sürerek reformculara meydan okuyan neo radikaller Rafsancani'nin teknokrat hükümeti ve Hatemi'nin reformcu yönetimi dönemlerinde İslam devriminin ciddi yaralar aldığını iddia etmiş, bu nedenle devrimci kimliğe geri dönülmesi gerektiğini savunmuştur. Neo radikaller, geleneksel muhafazakârlardan farklı olarak yoksulları savunma, yolsuzluklarla mücadele ve sosyal adalet söylemini öne çıkarmıştır. (Ehteshami ve Zweiri'den aktaran Sinkaya, 2011, s. 148).

çevresi, teknokrat elitler, eski Devrim Muhafızları üyeleri ve 1990'lar itibarıyla ekonomide etkileri hissedilen yeni iş dünyası olarak tanımlanmaktadır. Ahmedinecad'ın kabinesinde ise ağırlıklı olarak eski asker muhafazakâr Devrim Muhafızları'nın hakimiyeti gözlemlenmektedir (Alfoneh, 2010, s. 74-75). Ahmedinecad'ın iktidar olduktan sonra oluşturduğu kadro, seçim öncesi Muhafazakârlar ile neo radikallerin yaptığı iş birliğinin en önemli göstergesidir. Bununla birlikte, kendisinin ikinci Cumhurbaşkanlığı dönemiyle beraber siyasette artan Devrim Muhafızları etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır.

Artan bu etkinin en büyük sebeplerinden biri de elbette ABD'de Bush iktidarıyla birlikte artan İran karşıtı söylemdir. 2001 Afganistan ve 2003 Irak işgalleri, Bush'un İran'ı Şer Ekseni'ne dâhil etmesi, İran'a uluslararası ambargo kararlarının alınması ve İran'ın olası bir ABD saldırısına uğrama endişesi de içeride Devrim Muhafızları'nın siyasete hâkim olmasına meşru zemin sağlayan en büyük gerekçelerdendir. Artan ABD tehdidi algısı İran iç siyasetinde halk tabanında reformculara karşı Muhafazakârların haklılık kazanmasını sağlamıştır. Bu meşru zemin sayesinde, Ahmedinecad'ın ikinci Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ortaya atılan seçimlerde hile yapıldığı iddiası ve başlayan tepkiler Devrim Muhafızları tarafından bastırılmıştır. İran halkının zihninde siyasi tarihlerinde daha önce Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sürecinde büyük Batılı devletlerce işgale uğramak bir toplumsal travma yaratmıştır. Bu işgal ya da saldırıya uğrama endişesi ve beraberinde gelen ABD'nin bölgede artan İran karşıtı retoriği, İran halkının daha keskin ve militer söylemlerle politika yapan muhafazakârlara olan eğiliminin sebeplerinden biri olarak açıklanabilir.

2013 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde %50'den fazla oy alarak seçilen Ruhani dönemi ise Devrim Muhafızları ile sorun yaşanan süreç tekrar başlamıştır. Seçim sürecinde Muhafızlar'ın oy kullanılmasını engellemeye yönelik bir hava oluşturmaya çalıştığı ve Koruyucular Konseyi'ne ideolojik olarak yakın bulmadıkları adayları veto etmeleri yönünde baskı yaptığını dair iddialar ve raporlar mevcuttur. Hatta Rafsancani'nin seçimlere girmesinin engellenmesi de bu gelişmelere bağlanmaktadır (Council on Foreign Relations, 2019). Ekonomide liberalleşme yanlısı olan ve dış politikada Batı ile ilişkilerde daha itidalli ve uzlaşmacı bir dil kullanılması gerektiğini düşünen Ruhani, bu eğilimlerinden ötürü Hamaney ve Devrim Muhafızları ile çatışmalar yaşamıştır. Ekonomik olarak özel sektöre alan açılması ve uluslararası iktisadi düzene eklenmek gerektiğini düşünen Ruhani, birçok kez Devrim Muhafızlarına asıl görevleri olan askerliğe çekilmeleri ve ekonomide alan açmaları yönünde çağrılar yapmıştır. Ruhani Devrim Muhafızlarının yarı kamusal bir aktör olarak özel sektördeki ağırlığı ve yabancı sermayeye karşı tutumunun uluslararası sermayenin İran'a soğuk bakmasına sebep olduğunu ve yabancı yatırımcıları ürküttüğünü düşündüğü için Devrim Muhafızlarına temel eleştiri noktalarından bir tanesi askerlik dışındaki faaliyetleridir. İlerleyen süreçte ABD Başkanı Trump'ın P5+1 ülkeler ve İran

arasında imzalanan ve 20 Ocak 2014'te yürürlüğe giren İran'ın nükleer çalışmalarını dondurmaya yönelik anlaşmadan 2018 yılında tek taraflı olarak çekildiğini açıklaması sonrası süreçte yoğunlaşan yaptırımlar, İran'a yabancı sermaye girmesinin yollarını neredeyse tamamen kapatmıştır.

2015 yılında yapılan nükleer anlaşma sonrası 2017 Cumhurbaşkanlığı seçim çalışmaları sırasında, yabancı yatırımcıların İran'a yatırım yapmasını teşvik etmeye çalışan Ruhani, hükümetin beklentilerini bertaraf etmek ve engellemeye çalışmakla suçladığı Devrim Muhafızlarının bu anlaşma sonrası devam ettirdiği füze geliştirme çalışmalarına tepki göstermiş ve Muhafızları nükleer anlaşma şartlarına uymamakla suçlamıştır. Ruhani'nin bu çıkışı Muhafızlardan tepki görmekle birlikte, Dini Lider Hamaney de Ruhani'ye İran'ın askeri gücünü zayıflatmaya çalıştığı gerekçesiyle tepki göstermiş ve sert bir dille eleştirmiştir (Sputnik, 2017).

Ruhani'nin 2015 yılında seçimleri kazandıktan sonra Devrim Muhafızları'nın ekonomideki etkisini eleştirmesinin ardından, Devrim Muhafızları Komutanı Abdullah Abdullahi Muhafızların kurumu olan Hatem-ül Enbiya'nın Ruhani hükümetinden yaklaşık 2 milyar dolar alacağı olduğunu hatırlatması, Muhafızların siyasette ne denli güçlü olduğunu ve hükümeti ne denli kontrol altına alabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, Ruhani 2017 seçimlerini kazandıktan sonra da Muhafızların siyasette ve ekonomideki nüfuzunu kırmaya yönelik açıklamalarına devam etti. Ancak tüm bu eleştiriler Muhafızlarca yapılan karşı açıklamalarla bastırılmaya çalışıldı.

Ülkedeki askeri üslerin ve kapasitesinin deşifre edilmesi ve İran'ın askeri gücünün azaltılması amacıyla hazırlandığı gerekçesiyle Devrim Muhafızlar ile Hamaney'in karşı çıktığı P5+1 ülkeler ve İran arasında imzalanan nükleer anlaşmanın, 2018 yılında ABD Başkanı Trump tarafından iptal edilmesi ve ardından İran'a çok daha sıkı bir ambargo uygulanması, devamında yabancı sermayenin kara listeye girmemek için çekilmesi sonrası, Devrim Muhafızları'nın kaybettiği alanları tekrar kazandığı bir süreç gözlemlenmektedir. Ruhani'nin hedeflediği gibi anlaşmanın imzalanması sonrası 2016'da İran ekonomisi %12,5 büyürken, ülke yabancı yatırımcılar için daha cazip bir pazar haline gelmiştir (BBC, 2018).

Fakat Trump'ın anlaşmadan tek taraflı çekilmesi ve ambargo kararı sonrası yabancı yatırımcıların derhal ülkeden çıkma refleksi göstermesi ve ekonomide beklenen sıkışıklığın Muhafazakârların elini daha da güçlendirdiği yorumu yapılabilmektedir. Diğer yandan, Başkan Trump'ın anlaşmanın iptali sonrası Mayıs ayında Devrim Muhafızları'na kaynak sağladığı gerekçesiyle altı kişi ve üç şirkete yaptırım uygulanması kararı alması ve bu şirketlerle ticaret yapılmasını yasaklaması Muhafızların İran halkının gözünde meşruiyetini güçlendirmekte ve ülkedeki siyasi etkinliğini arttırmaktadır.

SONUÇ

1979'da gerçekleşen İslam Devrimi'nin hemen akabinde oluşturulan Devrim Muhafızları'nın 1990'a kadar askeri ve siyasi olarak kurumsallaştığı görülmektedir. 1990'da Hamaney'in Dini Liderliği ve desteğiyle birlikte Rafsancani'nin Cumhurbaşkanlığı süresince, ekonomik olarak tabana yayıldığı ve bir güç olarak kendisini inşa ettiği vurgulanmalıdır. 1997'deki seçimlerde Cumhurbaşkanlığı kurumunun liberallerle reformistlerin ittifakının birleştiği aday Hatemi'ye geçmesiyle birlikte, Devrim Muhafızları'nın siyasete direk müdahalelerinin görüldüğü süreç başlamıştır. Bu sürecin sonunda 2003'te askeri kimliklerinin yanı sıra siyasete girmişler, yine aynı yıl Ahmedinecad Tahran Belediye Başkanı seçilmiş ve günümüze değin İran siyasetinde aktif bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ertesi yıl düzenlenen 2004 Meclis Seçimlerinde genel olarak muhafazakârlar özel olarak ise Devrim Muhafızları politikada ağırlık merkezi olmaya başlamışlar ve aldıkları bu rüzgarla 2005 yılında kendi içlerinden biri olarak Ahmedinecad'ı aday olarak çıkarıp, seçtirmişlerdir. Bu bakımdan 2003 Belediye Seçimleri, 2004 Meclis ve 2005 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde elde ettikleri yüksek oy oranlarının Muhafızların gölgelerinden çıkıp siyaseti de büyük oranda kontrol etmeye başladıklarını göstermesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir fakat Muhafızların siyaseten etkinliklerinin başladığı tarih olarak 2003'ün gösterilmesi isabetli bulunmamaktadır. 2003'ün gösterilmesinin en büyük sebebi, aynı yıl belediye seçimlerinde reformistlerin büyük bir hayal kırıklığı yaşamaması, iç tartışmalar sonucu reformistlerin ağırlıkta olduğu Tahran Şehir Konseyi'nin dağılması ve devamında görülen muhafazakarların yönetimde olduğu süreçtir. Bununla birlikte, Devrim Muhafızları gölge bir aktör olarak konumlansa dahi, Rafsancani'nin Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte başlayan Humeyni sonrası siyasal hayatta her zaman güçlü bir aktör olmuştur ve siyasette ağırlığını hissettirmiştir.

Öte yandan, Ayetullah Humeyni ölümünden önce askere siyasetten uzak durmalarını salık verdiği vasiyetinde amacı İran Ordusu Arteş'i olası bir karşı devrime kalkışmadan uyarmak ve İslam Devrimi'ni korumak amacıyla kurumsallaştırılan Devrim Muhafızları'nın siyasi partilerin işlerine, politik hayata müdahale etmesini engellemek ve siyasetten tamamen uzak durmalarını sağlamaktır. Fakat devam eden süreçte Irak ile 1980'de başlayan savaş ve bu savaşta Devrim Muhafızları'nın askeri başarılarla halkın gözünde ve sistemin içerisinde meşruiyet zeminlerini güçlendirmesi, 1990'lar boyunca ekonomik bir yapı olarak kurumsallaşması, 2000'ler itibarıyla sistemi siyasi olarak etkileyebilecek ve değiştirebilecek bir güç olarak görünür olmalarına olanak sağlamıştır. Özellikle Devrim Muhafızları İran'ın dış politikayı belirlemede Dini Lider'i etkileyebilecek, öneri sunabilecek ve hatta dış politikada izlenecek hattı belirleyecek güce sahiptir. Cumhurbaşkanı Ruhani ve hükümetin dış politikada Devrim Muhafızları ile en sık çatıştığı ve bu durumun medyaya yansıdığı dönem, P5+1 ülkeleri ile yapılan nükleer anlaşma görüşmeleri ve imza sonrası İran içinde görülen tartışmalardır. Hamaney açıklamalarında her ne

kadar ABD ile müzakerelere güvenmediğini belirtse de, Lozan'daki müzakereleri ve müzakerecileri desteklediğini ifade etmiştir. Yine Devrim Muhafızları da anlaşmanın birçok maddesini İran'ın kırmızı çizgileri ile çeliştiği gerekçesiyle eleştirmiş fakat en nihayetinde İran Meclisi'nden sonra Devrim Muhafızları Konseyi anlaşmayı onaylamış ve yasalaşmıştır.

1979 sonrası İran'ın ikili siyasi ve askeri sisteminin temel dayanağı olan şer'i kurumların yönetimde son karar merci olmasının yanı sıra, bu kurumların varoluşsal bekalarını koruyan Devrim Muhafızları da süreç içerisinde kendi politik ve ekonomik kimliğini inşa etmiş ve rejimin doğasına yönelik tehditleri kendi bünyesinde birleştirdiği için de reform söylemlerini tehdit olarak algıladığı andan itibaren tüm gücüyle sistemde görünür olmaya başlamıştır. Değişimin sürekli olduğu küresel sistemde Devrim Muhafızları'nın özgün konumu ve sistemin istisnalığı İran'ın akademik olarak tartışılmaya devam etmesini zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Abrahamian, E. (2017). *Modern İran tarihi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, Çev.Dilek Şendil.

ABD İran Devrim Muhafızlarını terör örgütü ilan etti. (2019, 8 Nisan). DW, <https://www.dw.com/tr/abd-iran-devrim-muhaf%C4%B1zlar%C4%B1n%C4%B1-ter%C3%B6r-%C3%B6rg%C3%BCt%C3%BC-ilan-etti/a-48255768>, (Erişim Tarihi: 06.07.2019).

Alfoneh, A. (2010). All the Guard's Men: Iran's Silent Revolution. *World Affairs*, 173(3), 73-79.

Alfoneh, A. Eternal Rivals? The Artesh and the IRGC. (2011). The Middle East Institute, www.mei.edu/content/eternal-rivals-artesh-and-irgc, (Erişim Tarihi: 12.06.2019).

Arjomand, S.A. (2000). Civil society and the rule of law in the constitutional politics of Iran under Khatami. *Social Research*, 67 (2), 283-301.

Constitute Project. (2020, 4 Şubat). Iran (Islamic Republic of)'s Constitution of 1979 with Amendments through 1989, https://www.constituteproject.org/constitution/Iran_1989.pdf, (Erişim Tarihi: 22.11.2020).

Cordesman, N. A. (2007). Iran's Revolutionary Guards, The Al Quds Force and Other Intelligence and Paramilitary Forces (Rough Working Draft). Center for Strategic and International Studies, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/070816_cordesman_report.pdf, (Erişim Tarihi: 13.05.2019)

Council on Foreign Relations (2019). *Iran's Revolutionary Guards*. <https://www.cfr.org/backgrounder/irans-revolutionary-guards>, (Erişim Tarihi: 24.11.2019)

E'temad's Analysis on Closure of Imam Khomeyni Airport: Reviewing the File of a Dispute. (2004, 10 Mayıs). E'temad, FBIS-NES-2004-0511.

Farzam, R & Sarı, İ. (2017). Fatimiyyun: İran'ın Afgan Milisleri. Selçuk Üniversitesi *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, (6), 267-290.

Forozan, H. & Afshin, S. (2017). The Military and the State in Iran: The Economic rise of the Revolutionary Guards. *The Middle East Journal*, 71(1), 67-86.

Hamaney'den Ruhani'ye: ABD'nin İran Devrim Muhafızlarından Hoşlanmasını mı Bekliyorsunuz?. (2017, 13 Haziran). Sputnik, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201706131028862694-hamaney-ruhani-abd-iran-devrim-muhafizi/>, (Erişim Tarihi: 30.05.2017).

Hezbollah Training Iraqis in Iran: U.S. military. (2008, 5 Mayıs). Reuters, <https://www.reuters.com/article/us-iraq-iran-hezbollah-idUSN0535588520080505>, (Erişim Tarihi: 11.06.2017).

Hourcade, B. (2009). The Rise to Power of Iran's "Guardians of The Revolution. *Middle East Policy*, 16 (3), 58-63.

ICL Project, https://www.servat.unibe.ch/icl/ir00000_.html, (Erişim Tarihi: 03.05.2020).

Iran Data Portal, <https://irandataportal.syr.edu/irgc-commanders-letter-to-khatami>, (Erişim Tarihi: 03.06.2020).

Iranian-backed Elements Working on Iraq Base Housing U.S. Soldiers. (2015, 23 Haziran). CNN, <https://edition.cnn.com/2015/06/23/politics/iranians-iraq-base-u-s-soldiers/index.html>, (Erişim Tarihi: 12.09.2018).

İran: İlk askeri uydumuz Nur başarılı bir şekilde yörüngeye ulaştı. (2020, 22 Nisan). Euronews, <https://tr.euronews.com/2020/04/22/iran-ilk-askeri-uydumuz-nur-basar-l-bir-sekilde-yorungeye-ulast>, (Erişim Tarihi: 07.05.2020).

Katzman, K. (1993). *The Warriors of Islam; Iran's Revolutionary Guard*, Oxford: Westview Press.

Khalaji, Mehdi. (2007). *Iran's Revolutionary Guards Corps*. Washington Institute for Near East Policy, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=2649>, (Erişim Tarihi: 15.05.2020).

Kemal, Teşgom. (2017, 1 Ocak). İran Devrim Muhafızları Devleti'ne Dönüşebilir. AA. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/iran-devrim-muhafizlari-devletine-donusebilir/737775>, (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

Koç, M. (2018). Devrim Muhafızları Ekonomik Faaliyetlerini Sonlandırıyor Mu?. İRAM. <https://iramcenter.org/devrim-muhafizlari-ekonomik-faaliyetlerini-sonlandiriyor-mu/>, (Erişim Tarihi: 13.05.2019).

Kurşun, M. (2020, 9 Temmuz). İran Yemen'deki Husilere silah gönderdiği' iddialarını reddetti. AA. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-yemendeki-husilere-silah-gonderdigi-iddialarini-reddetti/1904700>, (Erişim Tarihi: 10.07.2020).

Leaked Reports Detail Iran's Aid for Iraqi Militias. (2010, 22 Ekim). New York Times, <https://www.nytimes.com/2010/10/23/world/middleeast/23iran.html>, (Erişim Tarihi: 05.08.2017).

Pentagon: Kasım Süleymani, Trump'ın talimatıyla öldürüldü. (2020, 3 Ocak). AA, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pentagon-kasim-suleymani-trumpin-talimatiyla-olduruldu/1690737>, (Erişim Tarihi: 02.03.2020).

Pesaran, E. (2011). *Iran's struggle for economic independence: Reform and counter-reform in the post revolutionary era*. New York: Routledge.

Rizvi, M. M. A. (2012). Evaluating the Political and Economic Role of the IRGC, *Strategic Analysis*, 36(4), 584-596.

Salihi, E. (2011). Ortadoğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve Şii Hilali Söylemi. *Bilge Strateji*. 3(4), 183-202.

Sayın, A. & Birkan, K. A. (2020). İran'da Devrim Muhafızları'nın siyaset ve ekonomi üzerindeki etkileri. AA, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/iranda-devrim-muhafizlarinin-siyaset-ve-ekonomi-uzerindeki-etkileri/1860790>, (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

Sinkaya, B. (2011). Devrimci ordu ve siyaset: İslam devrimi muhafızları ordusu örneği", *Ortadoğu Etütleri*, 3 (1), 123-155.

Sinkaya, B. (2010). İran'da asker-siyaset ilişkileri ve devrim muhafızlarının yükselişi. *Ortadoğu Etütleri*, 2 (2), 115-142.

Suriye'deki İthal Şii Savaşçılar. (2015, 22 Temmuz). Aljazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyedeki-ithal-sii-savascilar>, (Erişim Tarihi: 05.15.2018).

Tamer, C. İran'ın Yemen'deki Faaliyetleri ANKASAM, <https://ankasam.org/iranin-yemendeki-faaliyetleri/>, (Erişim Tarihi: 10.06.2020).

Tazmini, G. (2009). *Khatami's Iran: The Islamic Republic and the turbulent path to reform*, New York: I.B.Tauris.

Türkiye Cumhuriyeti Tahran Büyükelçiliği. (2019, 26 Şubat). İran'ın İç Siyasi Yapısı Hakkında Genel Bilgiler, <http://tahran.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/354524>, (Erişim Tarihi: 22.11.2020).

Trump'ın İran kararı: 7 soruda nükleer anlaşma nedir?. (2018, 8 Mayıs). BBC, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44039074>, (Erişim Tarihi: 22.11.2020).

Üşenmez, Öz. (2015). İran ve rejim istikrarı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (3), 389-407.

Wells, C. M. (1999). Thermidor in the Islamic Republic of Iran: The rise of Muhammad Khatami. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 26 (1), 27-39.

Wright, R. (2001). *The Last Great Revolution: Turmoil and Transformation in Iran*. New York: Vintage Books.

Yegin, A. (2013). İran Siyasetini Anlama Klavuzu. Ankara: Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, <https://aybu.edu.tr/insanvetoplum/sosyoloji/contents/files/APA.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.05.2018).

Yegin, A. (2016). İran'ın Sert Gücü. Ankara: Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 150, http://file.setav.org/Files/Pdf/20160215153935_iranin-sert-gucu-pdf.pdf, (Erişim Tarihi: 24.05.2018).